

JAKUB RYSZARD STEMPIEŃ
Uniwersytet Medyczny w Łodzi

SPORT — PRZEDMIOT REFLEKSJI SOCJOLOGICZNEJ
ZANIEDBANY W POLSCE
UWAGI NA MARGINESIE NOWEGO PODRĘCZNIKA*

Socjologia jest nauką obejmującą wiele subdyscyplin. Jest to stwierdzenie banalne, oczywiste dla każdego adepta tej dyscypliny. Mniej trywialna będzie już zapewne konstatacja, iż poszczególne podobszary mają różne tradycje, różne zaplecze teoretyczne oraz różny dorobek (mierzony choćby liczbą publikacji, konferencji, autorów lub „szkół” w rozumieniu kierunków i sposobów prowadzonych studiów). Różnice między subdyscyplinami mogą też dotyczyć poziomu uznania w całym środowisku socjologicznym oraz siły powiązań z dziedziną macierzystą¹.

Wśród wielu subobszarów refleksji i badań socjologicznych (przy Polskim Towarzystwie Socjologicznym działa obecnie, w czerwcu 2017 roku, 25 sekcji specjalistycznych), polem faktycznie wyjątkowym jest z perspektywy krajowej — socjologia sportu. Decyduje o tym kilka względów. Po pierwsze, należy wskazać długie i chlubne tradycje polskiej socjologii sportu, sięgające przede wszystkim myśli Floriana Znanickiego². Po drugie, socjologia sportu po dru-

Adres do korespondencji: j.r.stempien@wp.pl

* Honorata Jakubowska, Przemysław Nosal (red.), *Socjologia sportu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017, stron 315.

¹ Interesujący przegląd subdyscyplin socjologii, wraz z prezentacją ich dorobku, można znaleźć w następujących książkach: Zbigniew Krawczyk, Kazimierz Sowa (red.), *Socjologia w Polsce*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998; Paweł Łuczeczek, Daniel Wicenty (red.), *Jedna nauka, wiele historii. Dzieje subdyscyplin socjologicznych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010.

² Znanicki rozpatrywał aktywność sportową z punktu widzenia możliwości kształtowania w jednostkach dyspozycji do prawidłowego funkcjonowania w ramach większych całości społecz-

giej wojnie światowej rozwijała się w Polsce raczej poza uniwersytetami, poza instytucjonalnym porządkiem socjologii, a mianowicie głównie na akademiach wychowania fizycznego³. Tam też byli zatrudnieni najistotniejsi dla tej subdyscypliny autorzy: Andrzej Wohl i Zbigniew Krawczyk⁴. Odnosili oni, po trzecie, wyróżniające sukcesy w organizacji i instytucjonalizacji socjologii sportu w wymiarze międzynarodowym⁵. Po czwarte, łatwo dziś zaobserwować różnice poziomów rozwoju tego obszaru socjologicznych dociekań w naszym kraju oraz w krajach zachodnich⁶. Wystarczy odwołać się do sfery instytucjonalnej: w ramach European Sociological Association (ESA) działa Research Network 28 „Society and Sports”. Poza ESA funkcjonuje też European Association for Sociology of Sport. Tymczasem przy Polskim Towarzystwie Socjologicznym przez długi czas nie było sekcji specjalistycznej zajmującej się społecznymi ujęciami sportu (czy szerzej: kultury fizycznej). W programie ostatniego, XVI Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego w Gdańsku w 2016 roku zabrakło grupy tematycznej poświęconej sportowi (pojedyncze referaty, których autorzy podejmowali problematykę sportu czy kultury fizycznej, były wygłaszane w grupach o innym merytorycznym profilu). Najwyraźniej sport przedstawia się polskim socjologom jako temat niewart głębszej refleksji. Bardziej precyzyjne byłoby jednak użycie tu czasu przeszłego. W 2016 roku powstała bowiem Sekcja Socjologii Sportu PTS, a w roku kolejnym nakładem Wydawnictwa Naukowego PWN ukazał się ważny podręcznik *Socjologia sportu*, pod redakcją Honoraty Jakubowskiej i Przemysława Nosala. Wydaje się więc, że polska socjologia zaczyna — z zaskakującym opóźnieniem, biorąc pod uwagę tradycje sięgające myśli Znanieckiego — postrzegać sport jako inspirujące i wartościowe pole badań i analiz.

Tymczasem sport zasługuje na socjologiczny namysł choćby z uwagi na dużą popularność, która manifestuje się w różnych zbiorowych zachowaniach i zdarzeniach. Dość przypomnieć, że — jak informuje Centrum Badania Opinii Społecznej — blisko połowa Polaków (49%) deklaruje obecnie zainteresowanie pił-

nych, przez wpajanie takich wartości jak: uczciwość, przestrzeganie reguł działania itd. Zob. Florian Znaniecki, *Socjologia wychowania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001; por. Przemysław Nosal, *Niebyt, marginalizacja, amorficzność. Trudne przypadki polskiej socjologii sportu*, w: Paweł Łuczeczko, Daniel Wicenty (red.), *Jedna nauka, wiele historii*, cyt. wyd., s. 149; Barbara Krawczyk, Zbigniew Krawczyk, *Socjologia sportu*, w: Zbigniew Krawczyk, Kazimierz Sowa (red.), *Socjologia w Polsce*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998, s. 441.

³ Barbara Krawczyk, Zbigniew Krawczyk, *Socjologia...*, cyt. wyd., s. 449–450.

⁴ Zob. Jerzy Kosiewicz, *Socjologia sportu w Europie — perspektywa historyczna i badawcza*, „*Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*” 2008, t. 8, s. 17.

⁵ Wohl był inicjatorem powstania i pierwszym przewodniczącym, założonego w 1964 roku, Międzynarodowego Towarzystwa Socjologii Sportu (International Sociology of Sport Association — ISSA). Założył też w 1966 roku „*International Review for the Sociology of Sport*”. Zob. Jerzy Kosiewicz, *Socjologia sportu...*, cyt. wyd., s. 17–18.

⁶ Radosław Kossakowski, *Sport — łączy miliony ludzi, ale tylko nielicznych socjologów. Refleksje „postkonferencyjne”*, „*Kultura i Edukacja*” 2012, t. 89.

ką nożną⁷, wyraźna większość rodaków (70%) zgłasza zainteresowanie igrzyskami olimpijskimi (z tego jedna trzecia ogółu w stopniu dużym lub bardzo dużym)⁸, a dwie piąte uczestniczy — przynajmniej raz w roku — w imprezach sportowych⁹. Społecznym fenomenem pozostają wielkie imprezy sportowe (*sport mega-events*)¹⁰, które gromadzą liczną publiczność na stadionach i przed telewizorami, a ich przygotowanie i przeprowadzenie wymaga zaangażowania znacznych zasobów finansowych oraz organizacyjnych. Równie intrygującym zjawiskiem jest choćby stadionowe chuligaństwo¹¹. Wszystkie te fakty ukazują społeczną obecność sportu; pozostaje on istotnym składnikiem naszej współczesnej zbiorowej rzeczywistości.

*

Zbiór *Socjologia sportu*, przygotowany przez Honoratę Jakubowską i Przemysławą Nosalą, bez wątpienia wypełnia istotną lukę na krajowym socjologicznym rynku wydawniczym. Od dawna brakowało bowiem opracowania, w którym w syntetyczny sposób, w perspektywie socjologicznej, podejmowano by najważniejsze problemy współczesnego sportu, oferując zarazem przegląd aktualnych krajowych i zagranicznych badań i analiz. Brakowało więc po prostu rzetelnego podręcznika socjologii sportu, który mógłby być wykorzystywany podczas kursów akademickich, ale także stanowiłby swoiste kompendium dla osób chcących w swojej pracy naukowej podejmować przedsięwzięcia wkraczające w obszar omawianej tu subdyscypliny. Dotychczasowe publikacje takiej roli zdecydowanie nie spełniały. Działo się tak przede wszystkim dlatego, że spora część z nich nie miała charakteru opracowań systematycznych. Ich autorzy skupiali się na pewnych, interesujących dla siebie, problemach z zakresu socjologii sportu, korzystając z prawa do ich arbitralnej selekcji. W efekcie powstawały opracowania kompetentne, lecz wycinkowe. Przykładem może być książka *Szkice z socjologii sportu*¹², zawierająca zbiór analiz dotyczących między innymi społecznych funkcji sportu, fenomenu sportowej kariery czy widowisk sportowych. Podobnie rzecz przedstawia się w przypadku takich książek, jak:

⁷ Mateusz Grodecki, *Piłka nożna i jej kibice*, 2016, komunikat CBOS nr 5393, s. 7.

⁸ Barbara Badora, *Podsumowanie Letnich Igrzysk Olimpijskich w Rio de Janeiro*, 2016, komunikat CBOS nr 5421, s. 2.

⁹ Magdalena Gwiazda, *Aktywności i doświadczenia Polaków w 2016 roku*, 2017, komunikat CBOS nr 5488, s. 2–3.

¹⁰ Wojciech Woźniak, *Sport Mega Events and the Need for Critical Sociological Research: The Case of Euro 2012*, „Przegląd Socjologiczny” 2013, t. 62; John Horne, *The Four ‘Knowns’ of Sports Mega-Events*, „Leisure Studies” 2007, t. 26.

¹¹ Tomasz Sahaj, *Fani futbolowi. Historyczno-społeczne studium zjawiska kibicowania*, Akademia Wychowania Fizycznego, Poznań 2007.

¹² Edward Hajduk, Fabian Hajduk, *Szkice z socjologii sportu*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2013.

*Futbol i cała reszta. Sport w perspektywie nauk społecznych*¹³, *Sport, sportowcy, kibice. Perspektywa socjologiczna*¹⁴, *Technologia i sport*¹⁵ czy *Fani futbolowi. Historyczno-społeczne studium zjawiska kibicowania*¹⁶. Przykłady takich książek, wartościowych, lecz niemających ambicji podręcznikowych, można mnożyć. Do innej kategorii natomiast należą te pozycje, które nie tylko nie mają charakteru systematycznego, ale i — mimo pewnych deklaracji czy intencji ich autorów i redaktorów — przedstawiają nie tyle socjologiczne analizy zjawiska współczesnego sportu, ile poświęcone sportowi analizy społecznie zorientowane, „socjologizujące”. Ich przydatność w pracy socjologicznej (zarówno dydaktycznej, jak i naukowej) jest na ogół niewielka.

Na koniec należy przypomnieć istniejący podręcznik *Socjologia kultury fizycznej*, pod redakcją Zbigniewa Dziubińskiego i Zbigniewa Krawczyka z 2011 roku¹⁷. Jest to uzupełniona i częściowo zaktualizowana wersja książki, pod tym samym tytułem, wydanej w 1995 roku (wówczas tylko pod redakcją Krawczyka)¹⁸. Pozycja ta ukazała się nakładem Wydawnictwa Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, w serii Wydawnictwa Dydaktyczne. Z uwagi na dobór zagadnień, stosowany język wyводу, a także deklaracje redaktorów temu należy stwierdzić, że podręcznik ten został przygotowany przede wszystkim z myślą o studentach AWF, uczęszczających na obowiązkowe kursy socjologii. Nie w pełni więc odpowiada potrzebom zajęć prowadzonych na kierunkach socjologicznych.

Podręcznik *Socjologia sportu* składa się z dwudziestu stosunkowo krótkich rozdziałów, poprzedzonych *Wstępem*; mają one formę omówień wzorowanych na hasłach słownikowych czy encyklopedycznych. Stąd ich krótkie, jednoznaczne tytuły, stanowiące podstawę alfabetycznego uporządkowania rozdziałów. Czytelnik ma więc możliwość zapoznania się z następującymi sportowymi fenomenami (w perspektywie socjologicznej) oraz następującymi interesującymi społecznie kwestiami (przejawiającymi się w domenie sportowej): *Doping, Emocje, Globalizacja, Kibice, Klasy społeczne, Media, Mniejszości seksualne, Naród, Niepełnosprawność, Organizacje sportowe, Płeć, Polityka, Postkolonializm, Praca, Rasa, Religia, Sztuki wizualne, Technologia, Wielkie imprezy sportowe* oraz *Zwierzęta*. Właściwie każdy rozdział został przygotowany z uwzględnieniem takich elemen-

¹³ Radosław Kossakowski, Krzysztof Stachura, Anna Strzałkowska, Magdalena Żadkowska (red.), *Futbol i cała reszta. Sport w perspektywie nauk społecznych*, Wydawnictwo Orbis Exterior, Pszczółki 2013.

¹⁴ Radosław Kossakowski, Lesław Michałowski (red.), *Sport, sportowcy, kibice. Perspektywa socjologiczna*, Wydawnictwo Orbis Exterior, Pszczółki 2013.

¹⁵ Przemysław Nosal, *Technologia i sport*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2014.

¹⁶ Tomasz Sahaj, *Fani futbolowi...*, cyt. wyd.

¹⁷ Zbigniew Dziubiński, Zbigniew Krawczyk (red.), *Socjologia kultury fizycznej*, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego, Warszawa 2011.

¹⁸ Zbigniew Krawczyk (red.), *Socjologia kultury fizycznej*, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego, Warszawa 1995.

tów składowych, jak: przegląd krajowej i (zwłaszcza) zagranicznej literatury przedmiotu, omówienie głównych nurtów i problemów badawczych, prezentacja perspektyw dalszych studiów w danym polu oraz bibliografia. Rozdziały są więc podobne do siebie pod względem konstrukcji, ale i obszerności — liczą od kilku do kilkunastu stron. Zarazem każdy z nich tworzy samodzielną całość. Taka ich standaryzacja, w połączeniu ze wspomnianym alfabetycznym uporządkowaniem, sprawia, że *Socjologia sportu* jest typowym podręcznikiem, którego nie trzeba czytać w całości, od początku do końca, lecz można po niego sięgać w razie konkretnej potrzeby i zapoznać się z konkretnym hasłem.

Autorzy rozdziałów-haseł to specjaliści zajmujący się studiami w poszczególnych obszarach. Niekoniecznie są to każdorazowo socjologowie, choć reprezentanci tej dyscypliny dominują wśród autorów książki. Na przykład fragment poświęcony mediom opracowała medioznawczyni Katarzyna Kopecka-Piech, a rozdział o postkolonializmie — Andrzej Polus, afrykanista, specjalista z zakresu nauk politycznych. Zdecydowanie na uznanie zasługuje kompetencja, z jaką przygotowano każdy z rozdziałów. Manifestuje się ona w sprawnym przywoływaniu i komentowaniu bieżących i dawniejszych prac z poszczególnych podobszarów, identyfikowaniu głównych nurtów czy tematów badawczych oraz wskazywaniu obiecujących dalszych pól socjologicznej eksploracji areny sportowej.

Książkę zamyka *Zakończenie* przygotowane przez redaktorów tomu i poświęcone kierunkom rozwoju polskiej socjologii sportu. Jest to fragment niezwykle ciekawy i inspirujący, zawierający krytyczne odniesienia do całej subdyscypliny, w tym zwłaszcza do jej „wersji krajowej”. Nosal i Jakubowska przedstawiają najważniejsze, ich zdaniem, problemy polskiej socjologii sportu, wskazują też dalsze perspektywy badawcze oraz kreślą strategię rozwoju subdyscypliny. Wśród problemów, z jakimi boryka się polska socjologia sportu, redaktorzy podręcznika wymieniają przede wszystkim teoretyczny charakter studiów (chodzi tu nie tylko o niedobór prac empirycznych, ale i o to, że prace teoretyczne pozostają na niskim poziomie). Kolejna słabość subdyscypliny to jej przygodny charakter, co oznacza, że większość powstających prac jest inspirowana jakimiś konkretnymi wydarzeniami sportowymi, nie stanowi zaś efektu szerszych, wieloletnich projektów badawczych. Mankamentem jest też punktowy pejzaż polskiej socjologii sportu — chodzi o wyraźną koncentrację na nielicznych tematach badawczych (zwłaszcza „świat futbolu”), a pomijanie innych istotnych zagadnień. Wreszcie, na koniec, Nosal i Jakubowska wskazują na problem szczególnej wagi. Stwierdzają bowiem, że wiele z publikowanych prac zaliczanych do subdyscypliny nie tylko nie ma charakteru socjologicznego (ze względu na ich niewłaściwe oprzyrządowanie teoretyczne i metodologiczne), ale też w ogóle nie spełnia standardów stawianych tekstom naukowym (z uwagi choćby na częsty ideologiczno-moralizatorski ton oraz niedostatki obiektywizmu, intersubiektywności, spójnego języka itd.).

Tezy Nosal i Jakubowskiej dotyczące słabości polskiej socjologii sportu są kategorięczne, ugruntowane w naukowym, zawodowym, wieloletnim doświad-

czeniu ich autorów, którzy mają do czynienia z publikacjami i wystąpieniami konferencyjnymi traktowanymi jako przynależne do subdyscypliny. Jeśli są one prawdziwe, oznacza to, że polska socjologia sportu boryka się z bardzo poważnymi problemami natury *stricte* naukowej i powinna zostać uznana za subdyscyplinę potrzebującą określonego programu naprawczego. Należy jednak dostrzec, że stwierdzenia Nosala i Jakubowskiej nie mają właściwie odpowiedniego, systematycznego osadzenia w sferze faktów. Nie stanowią efektu końcowego zaplanowanych, zorganizowanych badań nad stanem subdyscypliny, lecz powstały na bazie nieusystematyzowanych obserwacji. Należałoby więc traktować je nie jako zestaw naukowo uzasadnionych stwierdzeń o tym, jak mają się sprawy w obrębie subdyscypliny, ale raczej jako pakiet interesujących hipotez, które powinny dopiero zostać poddane procedurze naukowej weryfikacji. Wydaje się, że jest to zadanie godne podjęcia i tym pilniejsze, że hipotezy Nosala i Jakubowskiej wydają się wysoce prawdopodobne. Podobne wątpliwości co do złej kondycji subdyscypliny bywają bowiem zgłaszane (także bez systematycznego podparcia w sferze empirycznej) również przez innych autorów¹⁹.

Wobec recenzowanej pracy wysunąć można jeszcze jedno zastrzeżenie. Stanowi ona istotny wkład do dorobku publikacyjnego socjologii sportu, jednak jako podręcznik właściwie „ucieka” od poświęcenia uwagi samej subdyscyplinie. W *Zakończeniu* podejmowane jest zagadnienie problemów polskiej socjologii sportu i możliwych sposobów postępowania wobec tych problemów, jednak w treści brakuje szerszego — zapewne początkowego — fragmentu poświęconego historii i przedmiotowi subdyscypliny. Nie są to sprawy błahe. Historia polskiej socjologii sportu jest tyleż trudna, co ciekawa, a wiedza w tym zakresie zapewne pozwoliłaby zrozumieć istotę i źródła ewentualnych współczesnych problemów. Zarazem sam przedmiot socjologii sportu nie jest oczywisty. Wskazuje na to choćby fakt istnienia konkurencyjnej nazwy dla omawianego tu subobszaru refleksji socjologicznej; chodzi mianowicie o „socjologię kultury fizycznej”. Posługiwanie się terminem „socjologia sportu” może być uzasadnione i stanowi ukłon w stronę rozwiązań przyjmowanych na ogół w socjologii zachodniej. Oznacza jednak zarazem zerwanie z pewną tradycją ukształtowaną na polskim gruncie (*vide* klasyczne podręczniki Wohla i Krawczyka) i jako takie wymagałoby pewnego wyjaśnienia. Nieco zaskakuje też, że nie zaproponowano lub nie przywołano definicji sportu jako kategorii kluczowej dla całości rozważań. Tym samym czytelnik informację tę będzie musiał sobie „dosztukować” z innych źródeł.

¹⁹ Zob. Radosław Kossakowski, Lesław Michałowski, *O potrzebie socjologicznego wglądu w świat sportu*, w: Radosław Kossakowski, Lesław Michałowski (red.), *Sport, sportowcy, kibice*, cyt. wyd.; por. Radosław Kossakowski, Krzysztof Stachura, *Sport jako niezagospodarowana nisza w naukach społecznych*, w: Radosław Kossakowski, Krzysztof Stachura, Anna Strzałkowska, Magdalena Żadkowska (red.), *Futbol i cała reszta. Sport w perspektywie nauk społecznych*, cyt. wyd.; Przemysław Nosala, *Niebył, marginalizacja...*, cyt. wyd.

Na koniec należy stwierdzić, że *Socjologia sportu* jest ważnym, rzetelnie przygotowanym i bardzo potrzebnym podręcznikiem, który niewątpliwie będzie wykorzystywany z powodzeniem podczas zajęć ze studentami. Docenić należy przemyślany dobór haseł oraz ich staranne opracowanie. Wykładowcy i słuchacze otrzymują więc doskonałe narzędzie dydaktyczne, a wzmiankowane wyżej wątpliwości w żadnym razie nie zmieniają bardzo wysokiej oceny książki. Pozostaje mieć nadzieję, że kursów socjologii sportu będzie coraz więcej, a sama subdyscyplina — wolna od naukowych niedomagań — będzie się rozwijać, wzmacniając swoją tożsamość i coraz bardziej zaznaczając swoją obecność jako równoprawny z innymi obszar refleksji socjologicznej.

SPORTS—A NEGLECTED SUBJECT OF SOCIOLOGICAL REFLECTION IN POLAND: REMARKS ON A NEW MANUAL

Summary

The author discusses problems in the Polish sociology of sports. He points to the traditions of this academic discipline in Poland and describes its current state. The motive for his reflections is the publication of the latest manual on the subject, entitled *Socjologia sportu* (*The Sociology of Sports*).

Key words / słowa kluczowe

sociology of sports in Poland / socjologia sportu w Polsce, sport — subdisciplinary subject matter and its institutionalization / sport — przedmiot subdyscypliny i jej instytucjonalizacja